

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Johanna Uuemäe
LASTE KORONAPANDEEMIA MÄLESTUSTE EMOTSIONAALNE SISU
Magistritöö

Juhendaja: Pirko Tõugu, PhD

Tiia Tulviste, PhD

Läbiv pealkiri: Laste koroonapandeemia mälestused

Tartu 2024

Laste koroonapandeemia mälestuste emotsionaalne sisu**Kokkuvõte**

Laste autobiograafilistele mälestustele koroonaaajast ei ole seni eriti tähelepanu pööratud, kuid selle teema uurimine annab võimaluse mõista, kuidas lapsed ülemaailmset kriisi mäletavad ja tõlgendavad, võimaldades seeläbi neid tulevikus paremini toetada. Käesolev töö uuris 6-17-aastaste laste mälestuste emotsionaalset sisu. Poolstruktureeritud intervjuude vältel lausunud laste emotsiooni- ja hinnangusõnad kodeeriti nelja tunnuse järgi: valents, spontaansus, sõnatüüp ja kontekst. Tulemused näitasid, et valimiülevalt kasutati pigem negatiivse valentsiga ja hinnangulisi sõnu ning emotsioonidest ja hinnangutest räägiti eelkõige siis, kui nende kohta otseselt küsiti. 6-8-aastased kasutasid vanematest lastest vähem emotsioonisõnu ja hinnanguid, kuid 9-12- ja 13-17-aastased üksteisest eelnimetatud kolme tunnuse osas ei erinenud. Lapsed mainisid emotsioone ja andsid hinnanguid kõige enam rääkides vabast ajast, lasteaiast ja koolist, suhetest ning koroonaaajast üleüldiselt. Üllatuslikult olid suhted ja haigus ise valdkonnad, kus vanuserühmad üksteisest emotsiooni- ja hinnangusõnade hulga kasutuse poolest ei erinenud. Töö pakub sisendit mõistmaks, kuidas lapsed on koroonaaega enda jaoks emotsionaalselt mõtestanud.

Märksõnad: lapsed, koroonapandeemia, emotsioonid, mälestused

The emotional content of children's memories about the coronavirus pandemic**Abstract**

Children's autobiographical memories about the COVID-19 pandemic have received little attention but researching this topic presents an opportunity to understand how children remember and interpret a global crisis, thereby allowing to protect them better in the future. This paper explored the emotional content of memories of children aged 6-17 years. Emotion and opinion words uttered in semi-structured interviews were coded according to four features: valence, spontaneity, word type, and context. Results showed that across the sample, words with negative valence and opinion words were rather used, and emotions and opinions were primarily voiced when specifically asked about. Children aged 6-8 used fewer emotion and opinion words than older children, but children aged 9-12 and 13-17 did not differ from one another in these three aforementioned characteristics. Children mentioned emotions and voiced opinions most often when talking about free time, kindergarten and school, relationships, and the coronavirus pandemic in general. Surprisingly, relationships and the illness itself were domains where the age groups did not differ from each another regarding the use of emotion and opinion words. The paper provides input into understanding how children have emotionally made sense of the coronavirus pandemic for themselves.

Keywords: children, coronavirus pandemic, emotions, memories

Sissejuhatus

COVID-19 tõusis avalikkuse tähelepanu ette esmakordselt 2019. aasta lõpus ja 2020. aastal muutus see ülemaailmseks pandeemiaks. Eestis kuulutati välja eriolukord, mille tulemusena tavapärane elukorraldus põhjalikult muutus. Paljud asutused ajutiselt suleti, liikumisvabadust piirati ja normaalsuseks said uued hügieeni- ning suhtlemistavad. Pandeemia algusest alates on täiskasvanute kohanemisele ja haigusega seotud mõtetele ning tunnetele pööratud suurt tähelepanu. Täiskasvanutele keskendunud uuringud aitavad kaudselt saada rohkem informatsiooni ka laste elukorralduse kohta: näiteks on täheldatud, et koduõppe pakkumine ja laste eest hoolitsemine oli eelkõige emade ülesanne (Asbury et al., 2021; Campos & Vieira, 2021; Ohlbrecht & Jellen, 2021; Sevilla & Smith, 2020). Lapsed polnud selles kriisis siiski üksnes pealtvaatajad või kõrvalseisjad (Idoiaga et al., 2020), vaid pandeemia mõjutas mitmekülgsest ka nende elu ja rutiini (Medrano et al., 2021; Philippe et al., 2021; Pietrobelli et al., 2020; Stoecklin et al., 2021), mistõttu on oluline uurida ka otseselt nende perspektiivi. Praeguseks on eriolukorrast ja pandeemia algusest möödunud mitu aastat, mis annab võimaluse uurida, kuidas lapsed selle algust mäletavad. Laste koroonaajaga seotud mälestuste teemat ei ole veel põhjalikult uuritud, kuid see aitaks paremini aru saada, kuidas lapsed pandeemiast mõtleavad ja millise rolli nad sellele oma elus omistavad. Lisaks võib see anda olulisi ettevalmistavaid teadmisi tulevikuks, kui maailma peaks tabama uus pandeemia või mõni teine keeruline olukord. Käesolev töö keskendub autobiograafilise mälu võtmes laste ja noorte koroonaajaga seotud emotsioonidele ja hinnangutele ning igapäevaelu tegevustele ja valdkondadele, mille raames need esinevad.

Autobiograafiline mälu on vaid inimestele omane deklaratiivse mälu erivorm (Tulving, 2002), mida iseloomustab individuaalse kogemuse tõlgendamine sotsiaalkultuurilises kontekstis isikliku narratiivi loomise ja säilitamise eesmärgil (Fivush, 2011). Tegemist on suhteliselt keeruka mäluliigiga, mille välja kujunemisel mängivad rolli kultuurikeskkond, suhted teiste inimestega, keelelised oskused, eneseteadvuse ja teiste kognitiivsete võimete areng ning bioloogiline küpsemine (Markowitsch & Welzer, 2009). Kuigi selle arengus rõhutatakse sageli just varajast lapsepõlve, muutub autobiograafiline mälu järjest kompleksemaks vähemalt kuni teismeeani (Fivush, 2012), mistõttu mälestuste kvalitatiivne sisu, koguarv ja koherentsus on eri vanuses lastel erinev (Bauer et al., 2012; Koch & Wang, 2022; Peterson, 2002). Autobiograafilise mälu puhul ei ole tegemist lihtsalt mälestustega enda elust, vaid need on inimesele olulised identiteedi säilitamise, teistega suhtlemise ja maailmas funktsioneerimise jaoks (Vranić et al., 2018). Seetõttu on autobiograafiline mälu seotud tihedalt ka emotsioonidega, mis aitavad anda varasematele

kogemustele tähenduse ja teha olevikus kaalutletumaid otsuseid (Holland & Kensinger, 2010). Eriti just negatiivsed kogemused võivad talletuda mällu paremini kui neutraalselt tajutud sündmused (Kensinger, 2009). Laiemas perspektiivis jagunevad mälestused sageli elu lõikes alaperioodidesse ja teemadesse, mida iseloomustavad teatud silmapaistvad tähenduslikud sisuelemendid, mis eristavad konkreetset eluperioodi kõigist teistest eluperioodidest (Brown et al., 2012). Koroonapandeemia laiaulatuslikkust ja suurt mõju igapäevaelule arvesse võttes võis see talletuda laste elunarratiivi kindla perioodina. Samas, kuna lapsepõlv on kiire ja mitmekesise arengu aeg inimese elus, pole võimalik teha mingeid suuri üldistusi. Tõenäoliselt tajusid ja kogesid erinevas vanuses lapsed koroonaaega mõneti erinevalt, mida omakorda peegeldab nende autobiograafiliste mälestuste sisu.

Vanuselistest iseärasustest hoolimata oli laste koroonapandeemia kogemusel teatud ühisosa, mida rohked koroonaajal läbi viidud uuringud kinnitavad. Igapäevane rutiin muutus, sest lapsed ja noored magasid kauem, veetsid ekraanide ees rohkem aega ning liikusid vähem (Aguilar-Farias et al., 2021; Jáuregui et al., 2021; López-Gil et al., 2021). Nende emotsionaalset tausta iseloomustas pandeemia ajal mitmetahulisus (Stoecklin et al., 2021): ühelt poolt tundsid lapsed end kodus koos perega rõõmsalt ja turvaliselt, kuid samas siiski kartsid viirust ja olid olukorrast väsinud ning igavlesid (Idoiaga et al., 2020). Laste seas levinud ärevustunde (Rubilar et al., 2022) põhjuseid võis olla mitmeid: näiteks kartus nakatada enda vanavanemaid (Idoiaga et al., 2020) ja meediatarbitud informatsiooni mõjud (Shahrbabaki et al., 2022). Pandeemia tabas raskemalt madala sotsiaalmajandusliku staatusega perekondi (Campos & Vieira, 2021; Hawrilenko et al., 2021) ja erivajaduste ning vaimsete häiretega lapsi (Asbury et al., 2021), kelle jaoks piirangud ning rutiini kadumine tõstatasid spetsiifilisemaid murekohti ja seega rohkem negatiivseid tagajärgi. Koroonaaajaga toime tulemiseks raporteerisid vanemad eelkõige lastega koos mitmesuguste tegevuste tegemist, sotsiaalsetele suhetele toetumist ja otseselt viirusele suunatud tegevusi (Ünlütak & Velioğlu, 2022). Osadele lastele ja noortele võis piirangute periood olla puhkuseks tavapära kohustustest ning aeg pereelu nautimiseks, mille tulemusena võis nende heaolu isegi paraneda (Bruining et al., 2021). Koroonapandeemiast tingitud piirangud ei mõjutanud seega kõiki lapsi võrdselt, mistõttu on nende vaimset tervist ja heaolu silmas pidades oluline neid erinevusi uurida (Clemens et al., 2020). Pandeemiaaegsete uuringute järgi võib öelda, et see periood polnud kellelegi üdini positiivne või negatiivne, kuid nende põhjal pole võimalik järeldada, millise tähenduse need sündmused on laste ja noorte jaoks aja möödudes omandanud.

Eelkooliealiste ja väikelaste mälestused võivad erineda vanemate laste omadest nii kvantiteedi, sisu kui ka ülesehituse poolest. Selles vanuses laste mälestused on enamasti suhteliselt struktureerimata, ebakoherentsed ega järgi klassikalise narratiivi ülesehitust, mis muudab keeruliseks nende tegeliku sisu kindlaks määramise ja ebatõenäolisemaks edasise talletamise (Bauer, 2012). Lapsepõlve amneesia mõiste all tuntud nähtusena puuduvad täiskasvanutel enamasti mälestused oma esimestest eluaastatest (Alberini & Travaglia, 2017; Hayne & Jack, 2011), kuigi väikelapsed ise siiski suudavad osaliselt meenutada varasemalt toimunud sündmuseid (Reese, 2002). Lapseea amneesia välja kujunemine algab ligikaudu kümnendast eluaastast (Peterson et al., 2005) või veidi varem (Bauer & Larkina, 2014). Selle nähtuse olemasolu muudab eriti oluliseks laste endi mälestuste kogumise ja analüüsimise, eriti kuna lapsed ka unustavad kiiremini (Bauer & Larkina, 2016). Esimeste täiskasvanueani talletuvate mälestuste tekkimise vanust on mitmete metodoloogiliste küsimuste tõttu keeruline täpselt määratleda (Peterson, 2021), kuid üldiselt on selleks leitud vanusevahemik 3–4 eluaasta vahel (Akhtar et al., 2018; Kingo et al., 2013; Peterson et al., 2009; Wessel et al., 2019). Seega võivad 2020. aastal umbes kolme- või nelja-aastased olnud lapsed olla potentsiaalselt noorimad, kes mäletavad pandeemia algust ka täiskasvanueas. Mälestuste sisu ja alatoon võib olla erinev. Näiteks olid 3–6-aastased lapsed pandeemia ajal piirangutest tüdinud, igatsedes oma sõpradega mängimist ja lasteaias tegutsemist (Campos & Vieira, 2021). Sõprade igatsemise kõrval tundsid nad heameelt perega koosolemise üle (Zorec & Peček, 2022), kuigi samal ajal olid nad vanemate hinnangul närvilised ja kergesti ärrituvad (Delvecchio et al., 2022). Võib-olla just sel põhjusel püüdsid lapsevanemad kaitsta neid koroonaga seotud informatsiooni eest rohkem kui vanemaid lapsi (Menendez et al., 2021), rääkides omavahel peamiselt pigem toimunud muutustest, aga väga vähe näiteks emotsioonidest (Tõugu et al., 2023). Võttes lisaks arvesse, et tegemist on vanusega, mil vähemalt osasid keskkondlikke raskusi elatakse pikemas perspektiivis kergemini üle kui seda teevad vanemad lapsed (Andersen, 2021), siis võivad noorimad lapsed võrreldes teiste vanuserühmadega mäletada koroonaaega kergema ja positiivsemana.

Võrreldes noorema vanusegrupiga iseloomustavad keskmisesse lapseikka jõudnud lapsi teistsugused elusündmused ja kognitiivsed võimed. Nende mälestused on võrreldes väikelastega küll terviklikumad, kuid teismeliste ja noorte täiskasvanutega võrreldes on nende elunarratiivi esitamine ebakoherentsem ning nad ei oska mälestusi siduda veel näiteks objektiivsete ajamõõtmete ja põhjuslikkusega (Habermas & Silveira, 2008). Eestis on tegemist vanusega, mil minnakse algkooli ja kus reaalselt koolis käimise kogemust on alles vähe. Eriolukorra piirangutega kaasnes kaugõppele üleminek, kus varasem otsene füüsiliselt

koolis kohal käimine asendus distantsope vahendite kasutamise ja pikemate koduõppe perioodidega karantiini või lähikontaktsetega kokkupuute tõttu. Varasemalt on leitud, et distantsope oli selles vanuses lastele kergem kui vanematele lastele (Hawrilenko et al., 2021), kuid võrreldes vanemate lastega halvenes nende üldine õppeedukuse tase pikemas perspektiivis rohkem (Molnár & Hermann, 2023). Lisaks kooli olulisusele on tegemist ka vanusega, kus perekondlike mõjude kõrval hakkab suuremat rolli mängima sõprade olulisus (Crone et al., 2020) ja võrreldes nooremate lastega igatsesid nad oma sõpru pandeemia ajal tõesti rohkem (Christner et al., 2021; Egan et al., 2021). Veel on näidatud, et koroonaajal suurenesid selles vanuses laste käitumuslikud ja emotsionaalsed probleemid (Cellini et al., 2021; Feinberg et al., 2022), ärevustase ja tähelepanuraskused (Cellini et al., 2021; Delvecchio et al., 2022) ning vähesemal määral kannatasid peresuhted (Feinberg et al., 2022). Võrreldes nooremate lastega kogesid nad küll hüperaktiivsust ja käitumuslikke probleeme vähem, kuid emotsionaalseid probleeme rohkem ning lisaks sõprade igatsemisele tekitasid neis negatiivseid emotsioone võimaluste puudumine huvialade harrastamiseks ja tülid kodutööde teemal (Christner et al., 2021). Seega kogesid kooliminemise eas lapsed koroonaaega tõenäoliselt raskemana kui väiksemad lapsed ja nende mälestuste emotsionaalses sisus võivadki eelkõige peegelduda kooliga seotud raskused ning sõprussuhete teema.

Teismeiga iseloomustavad käitumuslikud, kognitiivsed ja kehalised muutused, mis eristavad noori nii lastest kui ka täiskasvanutest (Johnson et al., 2011). Selles vanuses laste autobiograafilised mälestused on juba täiskasvanutele sarnaselt kompleksed ja suhteliselt koherentsed, sest teismelised suudavad luua põhjuslikke seoseid ning seeläbi enda elulugu paremini mõtestada (Fivush, 2011; Habermas & Silveira, 2008). Olulise arenguetapina muutuvad varajases teismeeas järjest olulisemaks sõprussuhted, kus noored on motiveeritud üksteisega aktiivselt suhtlema (Nelson et al., 2016) ja sotsiaalsed suhted on seotud subjektiivse heaoluga (Cunsolo, 2017). Tegemist on mõnevõrra kriitilise vanuselise perioodiga, mil oluliseks muutunud sõbrasuhete häirimine võib mõjuda eriti raskelt ning olla hilisemas elus tajutav näiteks akadeemiliste probleemide ja vaimsete häirete kontekstis (Andersen, 2021; Graf et al., 2021; Nelson et al., 2016). Lisaks on varane teismeiga ka üleüldisemalt mõnevõrra raske periood, mil heaolu väheneb ja vaimne tervis halveneb (Patalay & Fitzsimons, 2018). Pandeemia ajal läbi viidud uuringud peegeldavad neid tendentse. Kuigi varases teismeeas lastel oli rohkem vaba aega ja võimalusi koos perega olla, igatsesid nad siiski teisi lähedasi, sõpru ning kooli (Achterberg et al., 2021; Coetzee et al., 2022) ja ootasid selgelt piirangute lõppu (Idoiaga et al., 2020). Igatsus sõprade järgi oli

sealjuures ühe uuringu kohaselt nende suurim mure (Magson et al., 2021). Võrreldes kõige nooremate lastega küsisid nad vanematelt rohkem kooli ja tööga seotud küsimusi ning vähem elumuutustega seotud küsimusi nii kuu (Menendez et al., 2021) kui ka aasta (Ünlütak & Velioğlu, 2022) pärast piirangute algust. Piirangute esimeste kuude jooksul kogesid ka kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega perede lapsed rohkem probleeme ja halvemale vaimsele tervisele viitavaid sümptomeid (Hussong et al., 2021). Peale poolt aastat piiranguid raporteerisid umbes kaks viiendikku noortest madalat psühholoogilist heaolu või depressiooniriski, mis oli seotud madala kehalise aktiivsuse, vähese sõpradega suhtluse ja halvemate vanema-lapse suhetega (Jusiené et al., 2022). Samas kogesid nad võrreldes nooremate koolilastega vähem ärevust ja käitumisprobleeme (Delvecchio et al., 2022). Võimalik, et koroonapiirangud takistasid just selles vanuserühmas kõige enam normaalseid arengulisi käitumisi, mistõttu mäletavad noored pigem koroonaaajaga seotud raskusi ja seda eelkõige sõprussuhete kontekstis.

Lisaks vanusele võis koroonapandeemia kogemisel olla oma roll ka lapse sool. Kuigi koroonaaeg oli emotsionaalselt raske aeg nii poistele kui ka tüdrukutele, võisid vähemalt eelteismeliste ja teismeliste seas tajuda tüdrukud seda oma vaimsele tervisele negatiivsemana (Halldorsdottir et al., 2021; Magson et al., 2021; Mendolia et al., 2022). Sealjuures on välja pakutud võimalus, et teismeliste tüdrukute suurenenud depressiivsete sümptomite näol oli tegemist pigem ealiste iseärasustega, samas kui poiste puhul näitasid need pandeemiaspetsiifilisi muutuseid (Wright et al., 2024). Samas on võimalik, et pandeemia mõju lihtsalt avaldus sugude vahel erinevalt. Näiteks on leitud, et 4-16-aastaste seas iseloomustasid poisse pigem hüperaktiivsuse/tähelepanematusega seotud sümptomid, samas kui tüdrukutel oli rohkem emotsionaalseid raskusi (Waite et al., 2021). Selliste tulemuste põhjal võib oletada negatiivse valentsiga mälestuste olemasolu nii tüdrukutel kui ka poistel, kuid ei saa olla kindel, kas ja millised erinevused esinevad mälestuste emotsionaalses sisus. Ühelt poolt on varasemalt leitud, et tüdrukute autobiograafilised mälestused on võrreldes poistega koherentsemad, detailsemad ja emotsioonidele orienteeritumad (Buckner & Fivush, 1998; Gryzman & Hudson, 2013). See-eest on vastukaaluks leitud ka seda, et vähemalt teatud tingimustes võib vanema-lapse meenutusvestluses ilmnedu rohkemate negatiivse emotsionaalse valentsiga sõnade kasutamine just poistel (Bird & Reese, 2006; Pohárnok & Láng, 2021). Varasema kirjanduse põhjal on seega raske kindlalt oletada, kas ja kuidas tüdrukute ning poiste emotsionaalne valents koroonapandeemia mälestuste kontekstis erineb.

Praeguseks on pööratud laialdast tähelepanu täiskasvanutele ja ka laste uurimisele on pandeemia ajal mitmekülgset keskendunud. Siiani pole fokuseeritud aga küsimusele, kuidas

lapsed pandeemiaaega mäletavad pärast selle lõppu ehk milline on nende mälestuste sisu ja emotsionaalne taust. Autobiograafiliste mälestuste uurimine aitab aru saada piirangute mõjust lastele pikemas perspektiivis ja sellest, kuidas lapsed seda kogemust enda jaoks mõtestavad. Kuna Eestis töö valmimise ajal koroonapiirangud enam ei kehti, siis ei peegelda mälestused enam varasemalt teaduskirjanduses uuritud „siin ja praegu“ kogemust, vaid laste jaoks olulisemaid meeldejäanud sündmuseid, muutuseid ja olukordi. Varasematele uurimustele tuginedes võib oletada, et eri vanuses lapsed mäletavad pandeemiaaega nii emotsionaalselt kui ka sisuliselt erinevalt, sest nende kogemused ja oskus oma kogemusi mõtestada polnud ühesugused. Töö eesmärgiks on uurida laste endi intervjuude käigus kirjeldatud koronaajaga seotud emotsioone ja paigutada need muutuste ning pandeemia sündmuste konteksti ning vaadelda, kas ja mil määral eksisteerivad selles vanuselised erinevused. Eesmärgi täitmiseks püstitati kaks uurimisküsimust ja kolm hüpoteesi:

1. Milline on noorima, keskmise ja vanima vanuserühma laste koroonapandeemiaaegsete mälestuste emotsionaalne sisu ehk mainitud emotsioonide ja hinnangute hulk, nende valents (positiivne, negatiivne, neutraalne) ning mainimise spontaansus (kuivõrd mainiti emotsioone ja hinnanguid spontaanselt vs vastusena konkreetsetele küsimustele)?

H1: Nooremad lapsed mäletavad koronaajaga positiivsemalt kui vanemad lapsed.

2. Millised emotsioonidele ja hinnangutele konteksti pakkuvad teemavaldkonnad kerkivad nooremas, keskmises ja vanemas vanuserühmas esile ning millised erinevused esinevad gruppide võrdluses?

H2: Keskmise vanuserühma ehk vähese koolikogemusega ja pandeemiaajal kooli läinud laste mälestustes on rohkem suhetega seotud emotsionaalset sisu kui noorimas vanuserühmas ja rohkem kooliga seotud emotsionaalset sisu kui vanimas vanuserühmas.

H3: Vanimas vanuserühmas ehk teismeeas noorte mälestustes on rohkem suhetega seotud emotsionaalset sisu kui teistes vanuserühmades.

Varasemate vastuoluliste tulemuste tõttu vaadeldakse analüüsidest lisaks vanuserühmadele ka soo seost uuritavate muutujatega.

Meetod

Taust

Uuring on osa suuremast projektist „Autobiograafiline mälu erinevatelt tasanditelt vaadatuna: selle areng hilisemas (lapse) eas ning seosed õppimisega mitteformaalses kontekstis“ ja laste koroonamälestuste kogumisele on kooskõlastusega 385/M-10 andnud heakskiidu Tartu Ülikooli inimuuringu eetika komitee. Eetikakomitee kooskõlastuse 308T-2 alusel kaasati uuringusse ka neid 6-8-aastaseid lapsi, kes olid varem osalenud projektis „Räägime veidi juttu“. Käesoleva töö autor intervjueris ligikaudu 32% valimisse kuulunud lastest, transkribeeris nende intervjuud ja lõi kooskõlas juhendajaga sobiliku kodeerimissüsteemi, mille põhjal kodeeris kõikide projekti raames kogutud intervjuude transkriptsioonid.

Valim

Valim moodustus 140-st lapsest ja noorest vanuses 6-17 aastat ($M=10,97$, $SD=3,35$). Poisse ($n=73$) oli mõnevõrra rohkem kui tüdrukuid ($n=64$) ja kolme lapse sugu ei olnud andmeanalüüsi hetkeks enam võimalik kindlaks teha. Vanuselisel moodustasid lapsed kolm erinevat rühma: nooremad ehk 6-8-aastased ($n=45$, 64,4% poisid, $M_{vanus}=6,91$, $SD=0,79$), keskmised ehk 9-12-aastased ($n=43$, 39,5% poisid, $M_{vanus}=10,95$, $SD=1,17$) ja vanimad ehk 13-17-aastased ($n=52$, 51,9% poisid, $M_{vanus}=14,5$, $SD=1,32$) lapsed. Noorimasse vanuserühma kuuluvad lapsed olid koroonapandeemia alguses lasteaias ega läinud sellel ajal kooli. Keskmisesse vanuserühma kuuluvad lapsed olid pandeemia alguses kooliteed suhteliselt hiljuti alustanud või läksid kooli järgmiste koroonalainete ajal. Vanim vanuserühm oli pandeemia algusajaks juba vähemalt paar aastat koolis käinud ja oli andmekogumise ajaks jõudnud teismelike. Vanuserühmade moodustamise eesmärk oli võrrelda täpsemalt eri vanuses laste kogemust.

Mõõtmisvahendid

Andmete kogumiseks kasutati taustainformatsiooni küsimustikku ja poolstruktureeritud intervjuud. 6-10-aastased lapsed küsimustikku ei täitnud, vaid seda tegid nende vanemad. Selline andmekogumisviis aitas arvesse võtta seda, et nooremad lapsed ei ole iseseisvalt enesekohase info avaldamisel veel sedavõrd pädevad kui vanemad lapsed. Kõik 11-17-aastased lapsed said ise küsimustikule vastata. Küsimustik kaardistas intervjuudele konteksti pakkumiseks taustategureid, millest siinse töö kontekstis kasutatakse vaid lapse sugu ja vanust.

Teiseks mõõtevahendiks oli kindla skriptiga poolstruktureeritud intervjuu, mis salvestati. Esmalt tutvustati lapsele lühidalt intervjuu sisu ja küsiti tema nõusolekut osalemiseks ning salvestamiseks. Eitava vastuse korral oldi valmis intervjuud lõpetama, kuid sellist olukorda ei esinenud. Nõusoleku saamise järel loodi lapsega kontakt skriptivälise ja muusisuliste küsimuste küsimisega ning seejärel alustati sisulise poolega.

Küsimuste esimene teemablokk keskendus eelkõige konkreetsetele koroonaja mälestustele ja nendega seotud tunnetele. Esimene küsimus uuris, mida laps üldiselt koroonajast mäletab. Seejärel jutustas intervjuueerija välja mõeldud mälestuse koroonaja alguse kohta ja palus lapsel meenutada mõnda enda kogemust. Sellele järgnevad neli küsimusteplokki olid seotud koroonapandeemia alguses toimunud üldiste muutuste ja nendega seotud tunnetega. Kõik neli küsimusteplokki järgisid sama ülesehitust: esmalt paluti lapsel meenutada mingis kindlas keskkonnas või kontekstis toimunud muutust. Kontekstid olid vastavalt elu üleüldiselt, lasteaed ja kool, vabaaja tegevused ning kodu. Kui laps suutis mingit muutust meenutada, järgnes kaks jätküküsimust, millest esimene täpsustas muutuse toimumise tajutavat põhjust ja teine lapse üldist arvamust ehk muutusega seotud tundeid. Sõltuvalt sellest, kas laps sissejuhatuse osas mõnda muutust juba mainis või mitte, võis nende nelja küsimuse ette lisanduda mõtteline viies küsimus konkreetse välja toodud kogemuse kohta, mis järgis sarnast struktuuri.

Teine teemablokk oli mõnevõrra rohkem seotud hetkeolukorra ja tulevikuperspektiiviga, mille eesmärgiks oli teada saada, kuidas kogemus koroonapandeemiast lapsi ning nende mõtlemist intervjuude toimumise perioodil mõjutas. Esmalt uuriti kas ja mis on laste elus endiselt teisiti kui enne koroonaja algust. Seejärel paluti neil ette kujutada olukorda, kus nende käest küsib nõuandeid pandeemiaga kokkupuudet mitteomav laps, kes soovib teada, millega tuleks koroonajal arvestada. Järgmisena küsiti lapselt, mida ta koroonaja alguses tundis ja mida ta intervjuu toimumise ajal seoses koroonalukorraga tundis. Viimaks paluti lapsel avaldada arvamust selle kohta, mis oli koroonaja puhul hea ja halb. Lõpetusena uuriti, kas laps soovib midagi lisada, tänati teda vestlemise eest ja seletati uuringu eesmärke.

Protseduur

Lapsi ja noori värvati läbi lasteaedade, koolide, sotsiaalmeedia ning andmekogujate enda tutvusringkonnast. Eelneva kokkuleppe alusel võeti varasemas uuringus osalenud laste vanematega ühendust otse läbi e-posti. Koolide ja lasteaedadega toimus kontakti võtmine samuti kas läbi e-posti või ka kohapeal, sest mõned andmekogujad töötasid ise koolis.

Seejärel saadeti kas õppealajuhatajatele või õpetajatele uuringukutse ning nõusolekuleht palvega need lapsevanematele edestada või edestati need otse lapsevanematele. Seejärel said lapsevanemad digiallkirjastatud nõusolekuvormi saatmisega näidata andmekogujale üles osalemissoovi. Andmekoguja edestas neile vastusena uuringukoodi ja küsimustikulingi ning leppis kokku intervjuu toimumisaja. Vastavalt lapsevanema ja lapse eelistustele toimus intervjuu kas näost näkku neile sobivas kohas või läbi Zoomi.

Osalejatel oli võimalik küsimustikule vastata vabalt valitud ajal, sageli enne intervjuu toimumist. Kuigi nooremad kui 10-aastased lapsed ise küsimustikule ei vastanud, osalesid olenemata vanusest kõik lapsed intervjuus iseseisvalt. Sealjuures lubati nooremate laste puhul vajadusel kohal viibida ka lapsevanemal. Juhul, kui küsimustikule ei vastatud või intervjuule ei tulnud kohale, saadeti meeldetuletus ja vajadusel lepiti kokku uus aeg.

Pärast intervjuude toimumist helisalvestised transkribeeriti ja kellegi äratundmist võimaldav informatsioon eemaldati. Transkriptsioonide loomisel kasutati Tallinna Tehnikaülikooli välja töötatud veebipõhise kõnetuvastuse <https://bark.phon.ioc.ee/webtrans/> abi. Tegemist on vabalt kättesaadava täisautomaatse kõne tuvastamise ja transkribeerimise süsteemiga (Olev & Alumäe, 2022), kus üles laetud helifailid transkribeeritakse kuude erinevasse kirjalikku formaati. Laste kõne eripärade, eelkõige diktsiooni ja anglitsismide tõttu, oli tegemist eelkõige struktuuri ning üldmuljet edasiandva abivahendiga. Loodud tekstifailid kontrolliti käsitsi üle ja viidi täpsesse kooskõlla nende aluseks olevate helifailidega. Transkriptsioonide valmimise järel edestati salvestised projekti vastutavale täitjale ja kustutati. Edasine andmetöötlus tugines anonümiseeritud andmetel.

Kodeerimissüsteem

Transkriptsioonide sisu kodeerimissüsteem loodi Fivushi ja Wangi (2005) ning Bird'i ja Reese'i (2006) artiklitele toetudes. Kodeerimise aluseks olid emotsioone väljendavad sõnad ja väljendid, mida lapsed intervjuude ajal kasutasid. Mõnevõrra teistmoodi käsitleti koroonaja heade ja halbade omaduste kohta käivaid küsimusi, sest need erinesid oma ülesehituselt ülejäänud intervjuust. Nendes märgistati emotsioonisõnade ja hinnangute asemel kirjeldavaid lausungeid ehk neid sündmuseid ja muutuseid, mida lapsed pidasid kas headeks või halbadeks. Kõikide kodeeritud sõnade ja lausungite puhul märgiti ära nende valents, esinemise spontaansus ja sisukategooria. Häid ja halbu külgi nimetavate küsimuste vastuste puhul märgiti ära vaid valents ja sisukategooria, sest tegemist oli alati küsitud hinnangutega. Mõned konkreetsed kodeerimisnäited on esitatud lisas.

Kodeeritud sõnade hulka kuulusid esiteks nii otseselt emotsioone tähistavad sõnad (nt kurb, vihane) kui ka tegusõnad, mis viitasid emotsioonide kogemisele ja väljendamisele (nt kartsin, nutsin). Teiseks kodeeriti kogemuse valentsile viitavad lapse kasutatud hinnangut andvad sõnad, mis samuti võisid esineda nii omadussõna (nt hea, igav) kui ka tegusõnana (nt meeldis). Kodeerimiseks pidi emotsioon või hinnang käima lapse enda olukorra või kogemuse kohta, mistõttu ei kodeeritud üldsõnalisemaid väljendeid nagu „inimesed olid paanikas“, „õpetajate jaoks ebamugav“ ja „siis oli palju igatsust“. Teiseks ei kodeeritud ka sõna ja- mõttekorduseid, kui uut infot, konteksti või nüansse ei lisandunud. Samuti ei kodeeritud neid sõnu, mis käisid ainult lapse hetkeolukorra kohta või mis polnud muul viisil koroonaaajaga seotud. Viimaks jäeti välja ka sõnad, mille puhul polnud võimalik olla kindel, kas tegemist on hinnangu või lihtsalt kirjeldusega (nt normaalne, segane, kahtlane).

Sõnade valents võis olla kas positiivne, negatiivne või neutraalne. Sealjuures on põhikategooriad siiski positiivne ja negatiivne, mida kasutati eelisjärjekorras. Neutraalse kategooria vajalikkus tulenes mõningate sõnade või väljendite ambivalentsusest, mistõttu ei olnud neid võimalik määratleda kas positiivse või negatiivseks. Neis võis esineda kas mõlema jooni (nt „arvasin halvasti ja hästi“) või olla mõnda muud sõna eitavas vormis (nt „enam ei kartnud“ ja „ei olnud tore“). Neil juhtudel, mil nii positiivset kui ka negatiivset valentsi kandvatele lausungitele järgnes koheselt lapse poolt algatatud täpsustusi võimaldav ja samu sõnu kasutatav selgitus, loeti esialgne lausung üheks korduse vormiks. Sõnu ja väljendeid, kus laps avaldas küll arvamust, kuid millel valents puudus (nt „ei arvanud midagi“) ei kodeeritud.

Lapsed võisid emotsioonisõnu ja hinnanguid kasutada kas spontaanselt või vastusena mõnele suunavale küsimusele. Spontaansed sõnad esinesid üldiste mälestuste kontekstis, kus meenutati mingeid muutuseid või konkreetseid olukordi ja sündmuseid. Selle kõrval esines intervjuus ka suunavaid küsimusi, mis julgustasid last otseselt nende mälestuste sisu kohta arvamust, tundeid ja hinnanguid avaldama. Taoliste küsimuste vastustena esitatud emotsioonisõnad ja hinnangud kodeeriti mittespontaansete ehk nii-öelda küsitutena.

Kõigi kodeeritud sõnade puhul märgiti ära kontekst, mida see puudutas. Konteksti kategooriaid oli kokku üheksa: 1) ühiskondlik 2) haiguse kogemine 3) lasteaia-/koolikorraldus 4) vaba aeg 5) perekond 6) suhted 7) metakogemus 8) piirangud 9) üldine. Kategooriate sisu täpsem kirjeldus on esitatud tabelis 1.

Tabel 1

Laste ja noorte koroonamälestuse emotsionaalse sisu konteksti kirjeldamiseks loodud kategooriad ja nende sisu

Kategooria	Kirjeldus
Ühiskondlik	Maaailmas ja ühiskonnas COVID-19 leviku tõttu toimuvad suured muutused nagu rahvastikuprotsessid, poliitika, majandus ja kliima, kuid mitte koroonapandeemia levimine.
Haiguse kogemine	Lapse isiklikum kokkupuude haigusega. Näiteks testimine, vaktsineerimine, haigeks jäämine ja ravi, kuid mitte haiguse levimine ja sellega kokkupuuted ühiskondlikul tasandil.
Lasteaia- /koolikorraldus	Lasteaia-/koolikorralduse muutumine. Näiteks distantsõpe, veebitunnid, kodusolemine ja maskikandmise vajadus tundides osalemiseks.
Vaba aeg	Vaba aja sisustamine, selle veetmise võimalused ja piirangud. Näiteks huviringide ja treeningute ülesehitus, uued hobid ja reisimine.
Perekond	Perekonnaga koos olemine ja teised otseselt perekonnaga seotud tegevused. Lihtsalt kodusolemine siia kategooriasse ei kuulu, kui perekonda otseselt ei mainita.
Suhted	Sõprade, klassikaaslaste, sugulaste, õpetajate ja teiste oluliste suhete (kuid mitte pereliikmetega) seotud tegevused, ootused ning kirjeldused.
Metakogemus	Pandeemiast põhjustatud muutus vastajas endis või võrdlus erinevate ajaperioodide vahel, millest vähemalt üks oli koroonaajal.
Piirangud	Piirangutest, reeglitest ja ametlikest soovitudest tulenevad muutused nagu maskikandmine, kätepesu ja distantsi hoidmine. Piirangute laiahaardelisuse tõttu on kategooria sisu mõnevõrra piiritletud teiste kategooriate olemasolust. Lasteaia- /koolikorralduse muutumise, vaba aja veetmise võimaluste ära jäämise ja sotsialiseerumisega seotud kontekstid on kodeeritud nende konkreetsete kategooriate alla, vaatamata sellele, et need

	olid otseselt mõjutatud, tulenesid või oma olemuselt sisuliselt olidki ise piirangud.
Üldine	Täpsustamata reaktsioonid, üldised ja abstraktsed hinnangud koroonaaajale, sealhulgas viiruse levimisele, haigestumistele ja pidevale uudisvoole.

Kõik transkriptsioonid kodeeriti ühtse kodeerimissüsteemi järgi. Kodeerimissüsteemi reliaabluse hindamiseks ja tagamiseks kodeerisid kaks kodeerijat iseseisvalt 20% kõigist transkriptsioonidest. Seejärel arvutati Coheni kappa, mille viimaseks alampiiriks seati 0.8. Reliaablus teemakategooriate juures oli $\kappa=0,89$, valentsi $\kappa=0.91$, spontaansuse $\kappa=0.99$ ja hinnangu- ning emotsioonisõnade $\kappa=0.95$. Kodeerimissüsteemi reliaablus oli seega rahuldav.

Andmeanalüüs

Kõik analüüsid viidi läbi kasutades statistikaprogrammi Jeffreys's Amazing Statistics Program ehk JASP. Tulemusi analüüsiti kodeeritud tunnuste kaupa. Valentsi, spontaansuse ja sõnade tüübi testimine võimaldasid vastata esimesele uurimisküsimusele ja hinnata esimese hüpoteesi paikapidavust, samas kui teemakategooriate osatähtsuste ja erinevuste testimine võimaldasid vastata teisele uurimisküsimusele ning hinnata teise ja kolmanda hüpoteesi paikapidavust. Kuigi uurimisküsimused ei puuduta sugude vahelisi erinevusi, siis on sugu siiski sedavõrd oluline vaikiv muutuja, et tulemuste osas analüüsitakse ka soo seoseid kodeeritud tunnustega.

Kõige olulisemaks andmeanalüüsi viisiks olid siinses töös rühmade vahelised võrdlused. Andmete normaaljaotuslikkuse hindamiseks kasutati asümmeetria- ja järsakusastmekordajat, mille väärtused pidid normaaljaotuse korral mahtuma vahemikku -1 kuni 1. Dispersioonide sarnasuse eelduse kontrollimiseks kasutati Levene'i testi. Normaaljaotuse korral kasutati vanuserühmade vaheliste erinevuste võrdlemiseks ühefaktorilist ANOVAt, kuid selle eelduse rikutuse korral Kruskal-Wallise testi ja Bonferroni korrigeerimisega Dunni *post hoc* analüüsi. Sugude vahelisi erinevusi hinnati eelduste täitumise korral t-testi ja rikutuse korral Mann-Whitney testi abil. Sõltuvate rühmade korral kasutati taaskord normaaljaotuslikkuse puudumise tõttu Wilcoxon'i Signed Ranks testi. Kuna normaaljaotus puudus andmetes väga sageli, kasutati enamasti mitteparameetrilisi teste ja tulemuste kirjeldamisel on vaikumisi sellest lähtunud. Tulemustes on eraldi välja toodud olukorrad, mil eeldused parameetriliste testide kasutamiseks olid täidetud.

Tulemused

Üldiselt ei olnud emotsiooni- ega hinnangusõnade kasutamine oma koroonamälestustest rääkides laste ja noorte seas eriti levinud. Individuaalsed erinevused olid suured, kuid siiski joonistusid välja mõned üldised mustrid. Vanuserühmade üleselt kirjeldasid lapsed oma mälestusi pigem hinnanguid andvate sõnade ($M=5,89$, $SD=5,15$) kui emotsioonisõnade abil ($M=1,69$, $SD=1,88$). Eelkõige avaldasid nad selliseid valentsiga sõnu vastusena mõnele suunavale küsimusele ($M=5,30$, $SD=3,67$) ega kasutanud neid ülemäära spontaanselt ($M=2,29$, $SD=3,26$) Kõigis vanusegruppides kasutasid lapsed pigem negatiivse ($M=4,94$, $SD=4,32$) kui positiivse ($M=2,01$, $SD=2,40$) valentsiga sõnu. Vanusegruppide keskmised muutujad on täpsemalt esitatud tabelis 2.

Tabel 2

Noorema, keskmise ja vanima vanuserühma keskmised ning standardhälbed valentsi, spontaansuse ja sõnatüübi lõikes

	Nooremad (n=45)		Keskmised (n=43)		Vanimad (n=52)	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Valents						
Positiivne	0,60	1,18	1,79	1,60	3,40	2,93
Negatiivne	2,73	2,72	5,28	4,02	6,58	4,90
Neutraalne	0,16	0,37	0,98	1,54	0,77	1,10
Spontaansus						
Spontaanne	0,47	1,36	2,23	2,32	3,92	4,15
Küsitud	3,02	2,24	5,81	3,80	6,85	3,64
Tüüp						
Emotsioon	0,87	1,29	2,07	2,23	2,10	1,79
Hinnang	2,62	2,48	5,98	3,75	8,65	6,17

Valents

Kõigi intervjuude peale kodeeriti kokku 1062 emotsiooni- ja hinnangusõna. Ilmnes, et kõikides vanuserühmas kasutati koroonaja mälestuste kirjeldamisel eelkõige negatiivse valentsiga sõnu. Positiivse valentsiga sõnade osakaal ulatus vanimas vanuserühmas peaaegu kolmandikuni, kuid oli teistes vanuserühmades veelgi madalam. Testimaks, kas positiivsete

sõnade osakaal võis olla statistiliselt oluliselt erinev negatiivsete sõnade osakaalust viidi läbi Wilcoxon'i Signed Ranks test. Analüüs ($z=-7,29$, $p < .001$) osutas sellele, et valimiülevalt kasutati positiivseid ($M=2,01$, $SD=2,40$, $r_{rb}=-0,77$) sõnu keskmiselt vähem kui negatiivseid ($M=4,94$, $SD=4,32$) sõnu.

Võimalike erinevuste leidmiseks võrreldi kõigi kolme vanuserühma tulemusi positiivse valentsiga sõnade kasutamises. Vanuserühmade vahelised erinevused olid statistiliselt olulised ($H(2)=40,19$, $p < .001$). *Post hoc* test näitas, et võrreldes vanimate lastega ($M=3,4$, $SD=2,93$) kasutas noorim vanuserühm ($M=0,6$, $SD=1,18$) tunduvalt vähem positiivseid emotsiooni- ja hinnangusõnu ($z=-6,3$, $p < .001$). Keskmise vanuserühm ($M=1,79$, $SD=1,6$) kasutas võrreldes noorema rühmaga rohkem positiivseid emotsiooni- ja hinnangusõnu ($z=3,74$, $p < .001$), kuid võrreldes vanemate lastega statistiliselt olulist erinevust ei esinenud.

Vanuseliste eripärade leidmiseks võrreldi negatiivse valentsiga sõnade kasutamise tulemusi kõigis kolmes vanuserühmas. Leiti, et negatiivsete sõnade kasutamises esines vanuserühmade vahel statistiliselt olulisi erinevusi ($H(2)=23,05$, $p < .001$). *Post hoc* analüüs näitas, et keskmisesse vanuserühma kuuluvad lapsed ($M=5,28$, $SD=4,02$) kasutasid rohkem negatiivseid emotsiooni- ja hinnangusõnu kui noorimasse rühma ($M=2,73$, $SD=2,72$) kuuluvad lapsed ($z=3,15$, $p < .005$). Võrreldes vanimate lastega ($M=6,58$, $SD=4,90$) kasutasid noorimad lapsed selliseid sõnu veelgi vähem ($z=-4,72$, $p < .001$). Keskmisesse ja vanimasse rühma kuuluvate laste vahel negatiivse valentsiga sõnade kasutamises statistiliselt olulisi erinevusi ei esinenud.

Spontaansus

Kõikides vanuserühmades kasutati mälestustega seotud emotsiooni- ja hinnangusõnu eelkõige vastusena tunnete kohta uurivatele küsimustele ning vähem oldi oma emotsioonidest ja hinnangutest rääkides spontaansed. Analüüsima kas selline erinevus on statistiliselt oluline, kasutati Wilcoxon'i Signed Ranks testi. Analüüs ($z=8,16$, $p < .001$, $r_{rb}=0,87$) näitas, et nii-öelda otseselt küsitud emotsiooni- ja hinnangusõnu ($M=5,3$, $SD=3,67$) kasutati rohkem kui spontaanseid ($M=2,29$, $SD=3,26$).

Järgmisena analüüsiti statistiliselt oluliste erinevuste leidmiseks kolme vanuserühma tulemusi spontaansete vastuste osas. Andmete võrdlemisel leiti, et vanuserühmad erinevad üksteisest statistiliselt olulisel määral ($H(2)=44,00$, $p < .001$). *Post hoc* analüüs näitas, et keskmine vanuserühm ($M=2,23$, $SD=2,32$) kasutas rohkem sõnu spontaanselt ($z=4,24$, $p < .001$) kui noorim vanuserühm ($M=0,47$, $SD=1,36$). Keskmise ja vanim vanuserühm üksteisest

statistiliselt olulisel määral ei erinenud. Noorim vanuserühm kasutas võrreldes vanima vanuserühmaga ($M=3,92$, $SD=4,15$) vähem sõnu spontaanselt ($z=-6,55$, $p < .001$).

Suunavatele küsimustele vastatud emotsiooni- ja hinnangusõnade tulemuste võrdlemiseks kasutati normaaljaotuslikkuse eelduse kehtimise tõttu ühefaktorilist ANOVAt. Levene'i test viitas dispersioonide erinevusele, mistõttu kasutati Welchi testi korrektuuri. Ühesuunaline dispersioonianalüüs näitas, et küsitud sõnade arv erines vanuserühmades statistiliselt olulisel määral ($F(2, 86)=22,96$, $p < .001$, $\eta^2=0,2$). Standardne *post-hoc* Tukey korrektsiooniga näitas, et keskmine ($M=5,81$, $SD=3,80$) ja vanim ($M=6,85$, $SD=3,64$) vanuserühm üksteisest statistiliselt olulisel määral ei erinenud. Noorim vanuserühm ($M=3,02$, $SD=2,24$) kasutas küsitud sõnu statistiliselt olulisel määral ($p < .001$) vähem kui keskmine ja vanim vanuserühm.

Sõnade tüüp

Kõikides vanuserühmades kasutati näiliselt rohkem hinnangu- kui emotsioonisõnu. Testimaks sellise erinevuse statistilist olulisust, kasutati Wilcoxon'i Signed Ranks testi. See näitas ($z=-8,88$, $p < .001$, $r_{rb}=-0,91$), et emotsioonisõnu ($M=1,69$, $SD=1,88$) kasutati tõepoolest vähem kui hinnangusõnu ($M=5,89$, $SD=5,15$).

Sõnade tüübi kategoorias analüüsiti esmalt hinnanguliste sõnade kasutamist, et leida võimalikke statistiliselt olulisi vanuserühmade tulemuste erinevusi. Läbiviidud analüüs viitas vanuserühmade vahelistele erinevustele ($H(2)=43,5$, $p < .001$). *Post-hoc* ei näidanud olulist erinevust vanima ($M=8,65$, $SD=6,17$) ja keskmise ($M=5,98$, $SD=3,75$) vanuserühma vahel, kuid noorim ($M=2,62$, $SD=2,48$) vanuserühm kasutas nii keskmisest ($z=-4,287$, $p < .001$) kui ka vanimast ($z=-6,5$, $p < .001$) rühmast keskmiselt vähem hinnangulisi sõnu.

Järgmisena analüüsiti erinevuste leidmiseks kolme vanuserühma emotsioonisõnade kasutamise keskmisi. Test osutas statistiliselt olulistele erinevustele ($H(2)=14,91$, $p < .001$), mis leidsid kinnitust *post-hoc* testides. Noorim vanuserühm ($M=0,87$, $SD=1,29$) kasutas keskmiselt vähem emotsioonisõnu kui vanim ($M=2,1$, $SD=1,79$) vanuserühm ($z=-3,682$, $p < .001$). Keskmine vanuserühm ($M=2,07$, $SD=2,23$) kasutas keskmiselt rohkem emotsioonisõnu kui noorim vanuserühm ($z=2,883$, $p < .05$), kui ei erinenud statistiliselt oluliselt vanimast vanuserühmast.

Sugu

Võimalikke tulemuste erinevusi otsiti ka sugude vahel. Mann-Whitney testi kasutati positiivse, negatiivse, spontaansete, emotsiooni- ja hinnangusõnade analüüsimiseks, kuid

suunavate küsimuste vastussõnade osas kasutati t-testi. Positiivse valentsiga sõnade kasutamises sugude vahel statistiliselt olulisi erinevusi ei esinenud, kuid negatiivsete sõnade kasutamises esines ($U=1741$, $p=.01$, $r_{rb}=-0,26$). Analüüs näitas, et poisid ($M=4,04$, $SD=3,6$) kasutasid võrreldes tüdrukutega ($M=5,97$, $SD=4,88$) koroonaajust rääkides vähem negatiivse valentsiga sõnu. Spontaansete, suunavatele küsimustele vastatud ja hinnangusõnade vahel statistiliselt oluliselt erinevusi sugude vahel ei olnud. Mann-Whitney test osutas see-eest erinevustele emotsioonisõnade kasutamises ($U=1601$, $p = 0.001$, $r_{rb}=-0,32$), kus tüdrukud ($M=2,19$, $SD=1,89$) kasutasid rohkem emotsioonisõnu kui poisid ($M=1,25$, $SD=1,78$).

Teemakategooriate osatähtsused

Kirjeldamaks teemavaldkondade osatähtsust erinevates vanuserühmades arvutati nende osakaalud. Üheksa teemavaldkonna osakaalude suuruste jaotumises oli nii vanuserühmadele eriomaseid jooni kui ka üldisemaid mustreid. Ühiskondlike suurte muutuste ja metakogemuste teemal räägiti minimaalselt, kuigi vanimas vanuserühmas tehti seda teatud juhtudel mõnevõrra rohkem. Perekonna ja piirangute teema leiavad mõnevõrra rohkem mainimist, kuid pole siiski üheski vanuserühmas suurima osakaaluga teemad. Koroonaajust üleüldiselt räägiti rohkem, kuid mitte konkreetsust eeldavates heade ja halbade külgede kohta küsivate küsimuste vastustes. Suhete ja haigusteema osakaalud varieeruvad vanuserühmiti, kuid lasteaed/kooli ja vaba aja teemad on sõltumata vanuserühmast suhteliselt suure osakaaluga. Täpsemad arvilised suurused on leitavad tabelist 3.

Vanuserühmade tulemuste vahel ilmnas mitmeid erinevaid jooni. Kõigist valdkondadest rääkis noorim vanuserühm enim vabast ajast (0,24), kuid koroonaaaja heade ja halbade külgede osas ka lasteaed/kooli ning suhetega seotud teemadest (0,21). Võrreldes keskmise ja vanima vanuserühma lastega kerkis noorimate laste intervjuudes rohkem esile ka haiguse kogemise temaatika. Samas keskmises vanuserühmas kerkisid emotsiooni- ja hinnangusõnade osas kõige levinumate teemadena esile lasteaed/kool (0,27), üldine koroonateema (0,17) ja vaba aeg (0,15). Sarnaselt keskmise vanuserühmaga kasutas ka vanim proportsionaalselt enim kodeeritud sõnu (0,32) rääkides kooliga seotud teemadest. Väga suur kontrast esines suurte muutuste kategoorias, millega seotud emotsioone ja hinnanguid enamuse küsimustele vastates ei tõstatatud (0), kuid mis muutus kõige populaarsemaks valdkonnaks koroonaaaja heade ja halbade külgede üle arutledes (0,31). Populaarsuselt järgmised teemavaldkonnad vaba aeg ja üldine koroonateema omasid juba tunduvalt väiksemat osakaalu (0,16) ja suhete teema oli alles neljas (0,11).

Tabel 3

Erinevate teemakategooriate osakaalude suurused vanuserühmiti emotsiooni- ja hinnangusõnade („Sõnad“) ning koroonaja heade ja halbade külgede vastuste („HH“) lõikes

	Noorim		Keskmine		Vanim	
	Sõnad	HH	Sõnad	HH	Sõnad	HH
Lasteaed/kool	0,14	0,21	0,27	0,23	0,32	0,16
Vaba aeg	0,24	0,15	0,15	0,22	0,16	0,14
Suhted	0,17	0,21	0,13	0,12	0,1	0,08
Piirangud	0,10	0,09	0,09	0,13	0,11	0,09
Haigus	0,17	0,13	0,09	0,05	0,04	0,03
Metakogemus	0,01	0	0,01	0	0,03	0,07
Üldine	0,15	0,13	0,17	0,07	0,16	0,04
Pere	0,03	0,05	0,07	0,08	0,08	0,09
Ühiskondlik	0	0,01	0	0,1	0	0,31
Kokku	1	1	1	1	1	1

Teemakategooriate erinevused

Analüüsivõimalike statistiliselt oluliste erinevuste esinemist vanuserühmade vahel teemakategooriate osas plaaniti läbi viia MANOVA test. Kuna normaaljaotust ei esinenud mitte ühegi kategooria lõikes, siis ei olnud seda võimalik teha ja kategooriaid testiti üksikult mitteparameetriliste testidega. Analüüsist jäeti välja metakogemuse ja ühiskondlike muutuste kategooriad, sest nende osakaal mõnes või kõigis vanuserühmades oli sedavõrd väike (0,01 või väiksem) ja kasutus seega harv, et saadud tulemuste põhjal ei oleks võimalik teha sisukaid järeldusi.

Esmalt testiti vanuserühmade vahel võimalike erinevuste leidmiseks hinnangu- ja emotsioonisõnade abil edasi antud kategooriaid. Hinnangu- ja emotsioonisõnade osas ei erinenud vanuserühmad üksteisest haiguse ja suhete kategoorias. Vanuserühmad erinesid üksteisest statistiliselt olulisel määral kooli ($H(2)=48,997, p < .001$), vaba aja ($H(2)=8,277, p < .05$), piirangute ($H(2)=9,904, p < .01$), üldise koroonateema ($H(2)=13,421, p < .01$) ja perekonna ($H(2)=19,305, p < .001$) kategooriates. Vaba aja ja piirangute kategoorias ei erinenud keskmine vanuserühm statistiliselt oluliselt kummastki teisest vanuserühmast. Noorim vanuserühm kasutas emotsioonisõnu ja hinnanguid võrreldes vanima vanuserühmaga

see-eest proportsionaalselt oluliselt vähem nii vaba aja ($z=-2,829, p < .05$) kui ka piirangute ($z=-3,14, p < .01$) kategoorias. Lasteaed/kooli, üldise koroonateema ja pere kategooriates ei erinenud keskmine ning vanim vanuserühm üksteisest statistiliselt olulisel määral. Noorim vanuserühm rääkis võrreldes vanimaga vähem nii lasteaed/kooli ($z=-6,888, p < .001$), üldise koroonateema ($z=-3,546, p = .001$) kui ka pere ($z=-4,306, p < .001$) kategooriates. Lisaks rääkis keskmine vanuserühm võrreldes noorima vanuserühmaga rohkem nii lasteaed/kooli ($z=4,595, p < .001$), üldise koroonateema ($z=2,606, p < .01$) kui ka pere ($z=2,956, p < .01$) kategoorias.

Järgmisena testiti võimalike vanuserühmade vaheliste erinevuste leidmiseks koroonaja heade ja halbade külgede üle arutlema kutsuvate küsimuste vastustena esitatud kategooriate tulemusi. Koroonaja heade ja halbade külgede vastuste osas ei erinenud vanusegrupid üksteisest suhete, piirangute, haiguse, üldise koroonateema ja pere kategooriates. Noorim ja keskmine vanuserühm erinesid üksteisest lasteaed/kooli ($H(2)=7,41, p < .05$) ja vaba aja ($H(2)=7,215, p < .05$) kategooriates. Noorim vanuserühm rääkis võrreldes keskmise vanuserühmaga keskmiselt vähem nii lasteaed/kooli ($z=-2,568, p < .05$) kui ka vaba aja teemal ($z=-2,677, p < .05$). Vanim vanuserühm ei erinenud statistiliselt olulisel määral kummastki teisest vanuserühmast.

Võimalikke erinevusi teemakategooriate osas otsiti ka sugude vahel. Koroonaja heade ja halbade külgede osas esines statistiliselt oluline erinevus vaid suhete kategoorias ($U=1845, p < .05, r_{rb}=-0,21$), kus poisid ($M=0,33, SD=0,75$) mainisid seda teemat vähem kui tüdrukud ($M=0,56, SD=0,71$). Hinnangu- ja emotsioonisõnade osas olid erinevused suhete ($U=1827,5, p < .05, r_{rb}=-0,22$), piirangute ($U=1935, p < .05, r_{rb}=-0,17$) ja haiguse ($U=1834,5, p < .05, r_{rb}=-0,22$) kategoorias. Suhete teemal rääkisid tüdrukud ($M=1,23, SD=1,58$) rohkem kui poisid ($M=0,67, SD=0,96$). Sarnane muster ilmnis ka piirangute teemast rääkides, kus poisid ($M=0,55, SD=1,04$) kasutasid vähem valentsiga sõnu kui tüdrukud ($M=1,00, SD=1,47$) ja haiguskogemusest rääkides, kus tüdrukud ($M=0,77, SD=0,97$) kasutasid rohkem hinnangu- ja emotsioonisõnu kui poisid ($M=0,41, SD=0,76$). Teistes kategooriates sugude vahel statistiliselt olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Arutelu

Töö eesmärk oli uurida laste ja noorte autobiograafiliste koroonaja mälestuste emotsionaalset sisu ning vaadelda seda pandeemiaajal toimunud muutuste ja sündmuste kontekstis. Kõigil valimisse kuulunud lastel võimaldati intervjuude käigus oma mõtteid ja arvamusi vabalt avaldada. Sellise lähenemisega pöörati tähelepanu küsimusele, kas ja mil

määral eksisteerivad mälestuste emotsionaalse sisus vanuselised erinevused.

Küsimusepüstitus on oluline mõtestamaks paremini laste koroonaja kogemust, et tulevikus oleks võimalik ootamatute ülemaailmsete sündmuste käigus lapsi paremini toetada. Selgus, et pandeemiaaega mäletati pigem negatiivselt kui positiivselt, kuigi tegelike emotsioonisõnade kasutamine oli pigem vähenenud ja ajendatud suunatud küsimustest. Noorimad rääkisid vähem, kuid keskmise ja vanima vanuserühma vahel ei olnud statistiliselt olulisi erinevusi. Suurima osakaaluga ehk kõige rohkem laste ja noorte poolt puudutatud emotsionaalse sisuga seotud teemavaldkonnad olid lasteaed/kool ning vaba aeg, samas kui peaaegu keegi ei mõtestanud enda kogemusi metatasandil või jaganud oma tundeid maailmas toimuvate suurte muutuste kohta. Siiski oli lisaks sarnasustele kolme vanuserühma mälestustes ka mitmeid eristuvaid jooni.

Üheski vanuserühmas ei olnud lapsed oma mälestustest rääkides eriti emotsioonidele orienteeritud. Valentsiga emotsioonisõnu kasutati mõõdukalt ja eelistati anda pigem hinnanguid kui otsesõnu enda emotsioone kirjeldada. Eelkõige tehti seda igas vanuserühmas vastusena suunavatele küsimustele ja spontaanselt avaldati oma emotsioone ning hinnanguid harvem. Emotsioonide vähest käsitlemist koroonaja kontekstis on täheldatud ka varasemalt, näiteks ema-lapse koroonateemalistes vestlustes (Tõugu et al., 2023). Sellele võib olla mitmeid põhjuseid. Esiteks on võimalik, et lapsed tajuvad oma koroonajaga seotud emotsioone teistele koormavatena ja eelistavad neid hoida enda teada soovist kaitsta nendega vestlevat täiskasvanut (Dalton et al., 2020). Teiseks on võrreldes täiskasvanutega laste emotsioonisõnavara vaesem ja kasutus harvem (Grosse et al., 2021). Vähemalt kuni 11 eluaastani emotsioonisõnavara alles kasvab (Grosse et al., 2021; Nook et al., 2020) ja tähendusnüansid lisanduvad kuni täiskasvanuea alguseni (Nook et al., 2020), mistõttu võib emotsioonisõnade vähesus põhineda lihtsalt sellel, et lapsed pole oma tunnete väljendamises veel sedavõrd verbaalselt võimekad kui täiskasvanud. Kolmandaks võib teatud määran olla tegemist kultuurilise omapäraga, sest ka täiskasvanud eestlased ei kasuta eneseväljenduseks eriti emotsioonisõnu (Rääbis et al., 2019; Vainik & Brzozowska, 2019). Emotsiooni- ja hinnangusõnade vähesus laste koroonajamälestustes võib seega tuleneda laste katsest kaitsta täiskasvanuid keeruliste tunnete eest, nende vaesemast emotsioonisõnavarast ja kultuurilistest omapäradest.

Lapsed kasutasid negatiivse valentsiga sõnu rohkem kui positiivse valentsiga sõnu. Koos leiuga, et noorimad lapsed kasutasid positiivse valentsiga sõnu vähem kui vanemad lapsed, lükkab selline tulemus ümber H1, mille kohaselt noorimad lapsed võivad pandeemiaaega positiivsemalt mäletada kui neist vanemad lapsed. Võimalikke põhjuseid on

mitmeid. Eriti väiksemate laste mälestuste kujunemist ja omadusi mõjutab see, kuidas nad oma vanematega toimunud sündmustest räägivad (Laible et al., 2013; Peterson et al., 2007). Kuna vanemad räägivad negatiivsetest sündmustest pikemalt ja rohkem avatud küsimusi küsival viisil kui positiivsetest sündmustest (Sales et al., 2003), siis on võimalik, et koroonapandeemia negatiivsed küljed on osaliselt just sellepärast laste mälus rohkem esiplaanil. Teisalt on võimalik, et sarnaselt teiste negatiivsete ja tugevamalt vanemaid mõjutanud olukordadega (Dalton et al., 2019) tundsid vanemad end koroonapandeemia ajal sellest rääkides ebakindlalt, mistõttu eelistasid last selle eest kaitsta (Menendez et al., 2021). Sellega võisid nad tahtmatult tekitada rohkem negatiivseid emotsioone, mis võisid eriti tüdrukute ja teismeliste puhul eskaleeruda emotsiooni-regulatsiooni ja käitumisprobleemideni (Hen et al., 2022), olles omakorda meeldejäädavad oma negatiivsuse poolest. Laiemaks põhjuseks võib seega tõenäoliselt olla, et pandeemiaajal kogetigi rohkem negatiivseid emotsioone (Rothe et al., 2021), mida võis omakorda võimendada negatiivsuse kalle (Baumeister et al., 2001; Rozin & Royzman, 2001) uute olukordade ja muutuste tajumisel ning meeldejätmisel.

Vanuserühmade üleselt kasutasid lapsed ja noored valentsiga sõnu sageli vabaajategevustest, mõnevõrra suuremate erinevustega ka lasteaija ja kooli, suhete ja üldise koroonaaaja teemadest rääkides. Tõenäoliselt olid need valdkonnad, mis olid kõige rohkem seotud igapäevase rutiini muutumisega ja olid seetõttu mälestuste emotsionaalses sisus rohkem esiplaanil. Üllatuslikult vähe räägiti emotsioone või hinnanguid kasutades perega seotud teemadest, kuid ka ühiskondlikest suurtest muutustest või mõtestati enda kogemusi metatasandil. Pereteema võis meeldejätmiseks või nimetamiseks tunduda liialt argine, samas kui ühiskondlikud muutused ja metatasand võisid olla emotsioonidega seostamiseks liialt abstraktsed. Lisaks, kuigi piirangute temaatika ei kerkinud iseseisvalt eriti suure osakaaluga esile, siis töö metoodika seisukohalt on oluline silmas pidada, et tegemist on valdkonnaga, mis on kaudselt esindatud mitmes teises kategoorias. Sel põhjusel ei ole võimalik teha järeldust nagu ei oleks piirangud lapsi eriti puudutanud. Vanuserühmi võrreldes selgus, et nende tulemused ei erinenud üksteisest kahes kategoorias: suhted ja haiguskogemus. Võimalik, et tegemist on valdkondadega, mis mõjutasid lapsi eeldatavast sarnasemalt. Kuigi teismeliste suhted on mitmetahulisemad (Gorrese & Ruggieri, 2012), igatsesid ka väikesed lapsed koroonaaajal oma sõpru (Campos & Vieira, 2021), mistõttu puudutas see teema tegelikkuses igas vanuses lapsi. Suhete koha pealt võis suhteliselt universaalne olla ühe vanima vanuserühma lapse arvamus: „Tore, et ei pidanud kooli minema. Samas natukene kurb, et sõpru ei näinud“. Samamoodi võisid ka haiguse ennetamine ja läbi põdemine olla

kogemused, mis pandeemia kontekstis olid meeldejäädavad igas vanuses lastele. Näiteks võis sarnane olla kokkupuude testimisega, nagu kirjeldas seda üks noorima vanuserühma laps: „See muutus, et nii kui mingi väiksemgi nohuhoog tuli, pidi igaks juhuks koroonatesti tegema ja see ei meeldinud mulle sellepärast, et mulle ei meeldi, kui mingi pika vatitupsuga ninas kougitakse“. Seega on valdkondi, mis on erinevas vanuses laste mälestuste emotsionaalses sisus suhteliselt sarnaselt esindatud.

Noorim vanuserühm eristus oma omapäradega kõige selgemalt mõlemast teisest vanuserühmast. Noorimad kasutasid vähem positiivse ja negatiivse valentsiga hinnangu- ja emotsioonisõnu, nii spontaanselt kui ka küsitult, kui nii keskmisesse kui ka vanimasse vanuserühma kuuluvad lapsed. Lisaks kasutasid nad võrreldes mõlema teise vanuserühmaga vähem valentsiga sõnu rääkides lasteaia ja koolist, üldisest koroonateemast ja perekonnast ning võrreldes vanimate lastega vähem piirangutest ja vabast ajast. Sellised tulemused on kooskõlas nende alles areneva autobiograafilise mälusüsteemi (Fivush, 2012), väiksema emotsioonisõnavara (Grosse et al., 2021; Nook et al., 2020) ja suurema mälestuste unustamiskiirusega (Bauer & Larkina, 2016). Teemavaldkondade osatähtsusi jälgides rääkisid nad enim vaba aja, kuid suhteliselt sageli ka suhete, haiguskogemuse ja lasteaia ning kooli kohta. Võimalik, et näiteks üldine koroonateema ja piirangud olid selle vanuserühma jaoks veel liialt abstraktsed valdkonnad, mille üle pikemalt arutleda, samas kui vaba aeg, suhted, haigus ja lasteaed ning kool olid teemad, mis mõjutasid konkreetsemalt mingeid igapäevaelulisi rutiine ja tegevusi. Suuresti võisid erinevused teistest vanuserühmadest tuleneda siiski sellest, et noorimasse vanuserühma kuuluvad lapsed ei osanud oma tundeid sedavõrd hästi sõnadesse panna kui neist vanemad lapsed.

Keskmine vanuserühm ei olnud oma omapäradest poolt sedavõrd erilmeline kui noorim vanuserühm, vaid järgis enamasti kas valimiüleseid seaduspärasusi või sarnanes vanemate lastega. Vanim ja keskmine vanuserühm ei erinenud üksteisest oluliselt üheski testitud valentsi, spontaansuse, sõnatüübi või teemakontekstiga seotud kategoorias. Võimalik, et kuigi erinevate emotsioonisõnade omandamine ei ole keskmises vanuserühmas veel lõppenud (Grosse et al., 2021; Nook et al., 2020), siis oli nii vanemate kui ka keskmisesse vanuserühma kuuluvate laste sõnavaras piisavalt emotsiooni- ja hinnangusõnu, et end vabalt väljendada ning kindlad vanuserühmade vahelised piirid kaotada. Osatähtsuse mõttes rääkisid 9-12-aastased enim oma lasteaia ja kooli kogemusest ning mõnevõrra vähem vabast ajast ja koroonaajast üleüldiselt. Need tulemused koos igasuguste erinevuste puudumisega suhete valdkonnas lükkavad ümber H2, mille kohaselt keskmise vanuserühma mälestustes on võrreldes noorimate lastega rohkem suhetega seotud emotsionaalset sisu ja võrreldes

vanimate lastega rohkem kooliga seotud emotsionaalset sisu. Tõenäoliselt võib põhjuseks olla see, et kuigi keskmisesse vanuserühma kuuluvad lapsed tõepoolest rääkisid oma emotsioonide ja hinnangutega seonduvalt sageli koolist ning see teema oli nende jaoks oluline, siis see valdkond kerkis üllatavalt teravalt esile ka vanemate laste hulgas. Teiseks, kuigi pandeemia toimumisajal igatsesid selles vanuses lapsed oma sõpru rohkem (Christner et al., 2021; Egan et al., 2021), siis mälestustest rääkides vanuserühmad üksteisest ei erinenud. Võimalik, et lisaks eelpool mainitud tõenäolistele põhjustele oskasid keskmise vanuserühma lapsed võrreldes noorimatega vaadelda oma kogemust laiemalt ja kaugemast perspektiivist, mistõttu mainisid suhetega seotud emotsioone ja hinnanguid tunnete intellektualiseerimise tõttu vähem ning näiteks üldist koroonateemat rohkem.

Vanima vanuserühma sedavõrd väikest eristumist keskmisest vanuserühmast võib pidada mõnevõrra üllatavaks. Kuigi vanemad lapsed näiliselt siiski kasutasid mõnevõrra rohkem emotsiooni- ja hinnangusõnu kui keskmine vanuserühm, siis ei olnud see statistiliselt oluline. Kuna vanim vanuserühm moodustus teismelas noortest, kelle kognitiivsed võimed on kiiresti arenemas (Larsen & Luna, 2018) ja kelle autobiograafilised mälestused on enamasti nooremate laste omadest keerukamad ja mõtestatumad (Fivush, 2011; Habermas ja Silveira, 2008), siis polnud sellised tulemused otseselt ennustatavad. Samas ei vastandu need täielikult varasemalt leitud seaduspärasustele, sest võimalik, et sidus narratiiv enda koroonapandeemia kogemusest ei tähenda, et selle mõtestamiseks kasutatakse märkimisväärselt rohkem oma emotsioonidele ja hinnangutele viitavaid sõnu. Samamoodi üllatuslikult kasutasid nad valentsiga sõnu kõige sagedamini rääkides koolist, mitte suhetest. Põhjuseks võib olla intervjuudes välja joonistunud kooliga seotud tunnete mitmekesisus: ühelt poolt algne rõõm koduõppest, millele järgnesid raskused ja igavus seoses iseseisva õppimisega. Pandeemia heade ja halbade külgede üle arutledes omandas kooliga samaväärse osatähtsuse ühiskondlike muutuste temaatika. See oli eristuvalt vaid teismeliste hulgas esile kerkiv teema, mida teised vanuserühmad võib-olla selle abstraktsuse ja suuremat üldistusvõimet nõudva sisu poolest ei käsitlenud. Teisi emotsioonide ja hinnangutega seotud teemasid puudutasid vanemad lapsed juba märkimisväärselt vähem, kuid siiski rääkisid nad ka vabast ajast ja koroonaaajast üldiselt teiste teemadega võrreldes rohkem. Suhete teema oli osatähtsusest alles neljas ja vanuserühmiti ei olnud sellest rääkimise tulemustes erinevusi. See lükkab ümber H3, mis ennustas, et vanimate laste mälestustes on võrreldes teiste vanuserühmadega rohkem suhetega seotud emotsionaalset sisu. Võimalik, et suhete teema ei kerkinud sedavõrd tugevalt esile ka põhjusel, et noored said oma sõpradega suhelda sotsiaalmeedia ja digitehnoloogia vahendusel (Murphy & Bush, 2024; Orben et al., 2020). Teismeliste mälestustes oli seega

küll omanäolisi jooni, kuid suuresti sarnanesid need keskmise vanuserühma laste mälestuste emotsionaalse sisuga.

Lisaks vanuserühmade vahelistele erinevustele ilmnas ka mõningaid sugude vahelisi erinevusi. Kuigi mitmete väljendusviiside poolest sarnased, kasutasid tüdrukud oma koroonamälestustest rääkides rohkem emotsioonisõnu ja negatiivse valentsiga sõnu kui poisid. Tüdrukute sagedasem emotsioonisõnade kasutamine ja üldine suurem orienteeritus kogemusega seotud emotsioonidele ühtib varasema teaduskirjanduse leidudega (Buckner & Fivush, 1998; Grysmann & Hudson, 2013). Tõenäoliselt on põhjuseks eelkõige erinevus viisis, kuidas vanemad oma tütreid ja poegi emotsioone märkama, ära tundma ja väljendama sotsialiseerivad (Grysmann & Hudson, 2013). Hinnangusõnade juures sellist erinevust ei leitud, sest tõenäoliselt tunduvad need sugude vahel neutraalsemad kasutada kui emotsioonisõnad. Teise olulise punktina näitasid pandeemiaaegsed uuringud ka seda, et tüdrukud kogesid seda perioodi emotsionaalselt raskemalt kui poisid (Halldorsdóttir et al., 2021; Magson et al., 2021; Mendolia et al., 2022), mis ühtib tulemusega, et tüdrukud mäletavad seda rohkem negatiivse valentsiga sõnu kasutades kui poisid. Võib-olla läheb see kokku ka tulemusega, mille järgi tüdrukud rääkisid poistest rohkem valentsiga sõnu kasutades suhetest, piirangutest ja haiguskogemusest, sest need olid valdkonnad, mis tekitasid toimetulekus raskuseid. Seega mäletasid tüdrukud ja poisid ühisosa kõrval koroonaaega ka mõnevõrra erinevalt.

Käesolev töö pööras tähelepanu laste ja noorte koroonaaaja mälestuste emotsionaalsele sisule ja sellega seotud teemavaldkondadele. Töö tugevuseks oli valimisse kaasatud laste lai vanusevahemik ja intervjuude sisul põhinev uudne metoodika selles valdkonnas, mis võimaldas erinevas vanuses lastel avaldada suhteliselt vabalt enda pandeemia-teemalisi mõtteid. Varasemalt pole laste endi koroonamälestuste sisu selliselt uuritud. Kirjeldav ülesehitus annab ülevaate laiematest mustritest, mis uurimisel esile kerkisid. Piirangutena võib välja tuua, et arvestati vaid üksikuid taustategureid ja läbilõikemeetod ning metoodika ülesehitus ei võimalda teha konkreetselt põhjuslikke järeldusi. Andmete mitteparameetrisuse tõttu kerkis analüüsidest vahel üles ka mitmese testimise ja efekti suuruste esitamise probleem. Nendele küsimustele on võimalik pöörata tähelepanu tulevikus. Lisaks, kuna selgus, et koroonaaega mäletatakse pigem negatiivse eluperioodina, oleks tulevikus oluline veel uurida, kuidas see laste arengut tapsemalt mõjutas ja millist rolli see nende eludes praegu kannab. Siinne töö on heaks lähtepunktiks edasiseks longituudseks uuringuks, sest see tõi välja mitmeid laste koroonamälestuste sisuga seotud laiemaid mustreid ja pakub sisendit mõistmaks, kuidas lapsed pandeemiat enda elu kontekstis mõtestavad.

Kasutatud kirjandus

- Achterberg, M., Dobbelaar, S., Boer, O. D., & Crone, E. A. (2021). Perceived stress as mediator for longitudinal effects of the COVID-19 lockdown on wellbeing of parents and children. *Scientific Reports*, *11*(1), Article 1. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-81720-8>
- Aguilar-Farias, N., Toledo-Vargas, M., Miranda-Marquez, S., Cortinez-O’Ryan, A., Cristi-Montero, C., Rodriguez-Rodriguez, F., Martino-Fuentealba, P., Okely, A. D., & del Pozo Cruz, B. (2021). Sociodemographic Predictors of Changes in Physical Activity, Screen Time, and Sleep among Toddlers and Preschoolers in Chile during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(1), Article 1. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010176>
- Akhtar, S., Justice, L. V., Morrison, C. M., & Conway, M. A. (2018). Fictional First Memories. *Psychological Science*, *29*(10), 1612–1619. <https://doi.org/10.1177/0956797618778831>
- Alberini, C. M., & Travaglia, A. (2017). Infantile Amnesia: A Critical Period of Learning to Learn and Remember. *The Journal of Neuroscience*, *37*(24), 5783–5795. <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.0324-17.2017>
- Andersen, S. H. (2021). Association of Youth Age at Exposure to Household Dysfunction With Outcomes in Early Adulthood. *JAMA Network Open*, *4*(1), e2032769. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.32769>
- Asbury, K., Fox, L., Deniz, E., Code, A., & Toseeb, U. (2021). How is COVID-19 Affecting the Mental Health of Children with Special Educational Needs and Disabilities and Their Families? *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *51*(5), 1772–1780. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04577-2>
- Bauer, P. J. (2012). The life I once remembered: The waxing and waning of early memories. D. C. Rubin & D. Berntsen (Toim), *Understanding Autobiographical Memory: Theories and Approaches* (lk 205–225). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139021937.016>
- Bauer, P. J., Doydum, A. O., Pathman, T., Larkina, M., Güler, O. E., & Burch, M. (2012). It’s all about location, location, location: Children’s memory for the “where” of personally experienced events. *Journal of experimental child psychology*, *113*(4), 510–522. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2012.06.007>
- Bauer, P. J., & Larkina, M. (2014). The onset of childhood amnesia in childhood: A prospective investigation of the course and determinants of forgetting of early-life

- events. *Memory (Hove, England)*, 22(8), 907–924.
<https://doi.org/10.1080/09658211.2013.854806>
- Bauer, P. J., & Larkina, M. (2016). Predicting remembering and forgetting of autobiographical memories in children and adults: A 4-year prospective study. *Memory (Hove, England)*, 24(10), 1345–1368.
<https://doi.org/10.1080/09658211.2015.1110595>
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Finkenauer, C., & Vohs, K. D. (2001). Bad is Stronger than Good. *Review of General Psychology*, 5(4), 323–370.
<https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.4.323>
- Bird, A., & Reese, E. (2006). Emotional Reminiscing and the Development of an Autobiographical Self. *Developmental psychology*, 42, 613–626.
<https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.4.613>
- Brown, N. R., Hansen, T. G. B., Lee, P. J., Vanderveen, S. A., & Conrad, F. G. (2012). Historically defined autobiographical periods: Their origins and implications. D. C. Rubin & D. Berntsen (Toim), *Understanding Autobiographical Memory: Theories and Approaches* (lk 160–180). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9781139021937.013>
- Bruining, H., Bartels, M., Polderman, T. J. C., & Popma, A. (2021). COVID-19 and child and adolescent psychiatry: An unexpected blessing for part of our population? *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(7), 1139–1140. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01578-5>
- Buckner, J. P., & Fivush, R. (1998). Gender and self in children's autobiographical narratives. *Applied Cognitive Psychology*, 12(4), 407–429.
[https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0720\(199808\)12:4<407::AID-ACP575>3.0.CO;2-7](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0720(199808)12:4<407::AID-ACP575>3.0.CO;2-7)
- Campos, M. M., & Vieira, L. F. (2021). COVID-19 and early childhood in Brazil: Impacts on children's well-being, education and care. *European Early Childhood Education Research Journal*, 29(1), 125–140. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2021.1872671>
- Cellini, N., Di Giorgio, E., Mioni, G., & Di Riso, D. (2021). Sleep and Psychological Difficulties in Italian School-Age Children During COVID-19 Lockdown. *Journal of Pediatric Psychology*, 46(2), 153–167. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsab003>
- Christner, N., Essler, S., Hazzam, A., & Paulus, M. (2021). Children's psychological well-being and problem behavior during the COVID-19 pandemic: An online study during the lockdown period in Germany. *PLOS ONE*, 16(6), e0253473.

<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253473>

Clemens, V., Deschamps, P., Fegert, J. M., Anagnostopoulos, D., Bailey, S., Doyle, M., Eliez, S., Hansen, A. S., Hebebrand, J., Hillegers, M., Jacobs, B., Karwautz, A., Kiss, E., Kotsis, K., Kumperscak, H. G., Pejovic-Milovancevic, M., Christensen, A. M. R., Raynaud, J.-P., Westerinen, H., & Visnapuu-Bernadt, P. (2020). Potential effects of “social” distancing measures and school lockdown on child and adolescent mental health. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 29(6), 739–742.

<https://doi.org/10.1007/s00787-020-01549-w>

Coetzee, B. J., Gericke, H., Human, S., Stallard, P., & Loades, M. (2022). How young people experienced COVID-19 disease containment measures in the Western Cape, South Africa: A qualitative study including the perspectives of young people, their parents, teachers and school counsellors. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 95(2), 383–401. <https://doi.org/10.1111/papt.12374>

Crone, E. A., Achterberg, M., Dobbelaar, S., Euser, S., van den Bulk, B., der Meulen, M. van, van Drunen, L., Wierenga, L. M., Bakermans-Kranenburg, M. J., & van IJzendoorn, M. H. (2020). Neural and behavioral signatures of social evaluation and adaptation in childhood and adolescence: The Leiden consortium on individual development (L-CID). *Developmental Cognitive Neuroscience*, 45, 100805.

<https://doi.org/10.1016/j.dcn.2020.100805>

Cunsolo, S. (2017). Subjective wellbeing during adolescence: A literature review on key factors relating to adolescent’s subjective wellbeing and education outcomes. *Studi sulla Formazione/Open Journal of Education*, 20(1), Article 1.

https://doi.org/10.13128/Studi_Formaz-20941

Dalton, L., Rapa, E., & Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about COVID-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 346–347. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30097-3](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30097-3)

Dalton, L., Rapa, E., Ziebland, S., Rochat, T., Kelly, B., Hanington, L., Bland, R., Yousafzai, A., Stein, A., Betancourt, T., Bluebond-Langner, M., D’Souza, C., Fazel, M., Fredman-Stein, K., Harrop, E., Hochhauser, D., Kolucki, B., Lowney, A. C., Netsi, E., & Richter, L. (2019). Communication with children and adolescents about the diagnosis of a life-threatening condition in their parent. *The Lancet*, 393(10176), 1164–1176. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)33202-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)33202-1)

Delvecchio, E., Orgilés, M., Morales, A., Espada, J. P., Francisco, R., Pedro, M., & Mazzeschi, C. (2022). COVID-19: Psychological symptoms and coping strategies in

- preschoolers, schoolchildren, and adolescents. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 79, 101390. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2022.101390>
- Egan, S. M., Pope, J., Moloney, M., Hoyne, C., & Beatty, C. (2021). Missing Early Education and Care During the Pandemic: The Socio-Emotional Impact of the COVID-19 Crisis on Young Children. *Early Childhood Education Journal*, 49(5), 925–934. <https://doi.org/10.1007/s10643-021-01193-2>
- Feinberg, M. E., A Mogle, J., Lee, J.-K., Tornello, S. L., Hostetler, M. L., Cifelli, J. A., Bai, S., & Hotez, E. (2022). Impact of the COVID-19 Pandemic on Parent, Child, and Family Functioning. *Family Process*, 61(1), 361–374. <https://doi.org/10.1111/famp.12649>
- Fivush, R. (2011). The Development of Autobiographical Memory. *Annual Review of Psychology*, 62(1), 559–582. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.121208.131702>
- Fivush, R. (2012). Subjective perspective and personal timeline in the development of autobiographical memory. D. C. Rubin & D. Berntsen (Toim), *Understanding Autobiographical Memory: Theories and Approaches* (lk 226–245). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139021937.017>
- Fivush, R., & Wang, Q. (2005). Emotion Talk in Mother-Child Conversations of the Shared Past: The Effects of Culture, Gender, and Event Valence. *Journal of Cognition and Development*, 6(4), 489–506. https://doi.org/10.1207/s15327647jcd0604_3
- Gorrese, A., & Ruggieri, R. (2012). Peer Attachment: A Meta-analytic Review of Gender and Age Differences and Associations with Parent Attachment. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(5), 650–672. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9759-6>
- Graf, G. H.-J., Biroli, P., & Belsky, D. W. (2021). Critical Periods in Child Development and the Transition to Adulthood. *JAMA Network Open*, 4(1), e2033359. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.33359>
- Grosse, G., Streubel, B., Gunzenhauser, C., & Saalbach, H. (2021). Let's Talk About Emotions: The Development of Children's Emotion Vocabulary from 4 to 11 Years of Age. *Affective Science*, 2(2), 150–162. <https://doi.org/10.1007/s42761-021-00040-2>
- Gryzman, A., & Hudson, J. A. (2013). Gender differences in autobiographical memory: Developmental and methodological considerations. *Developmental Review*, 33(3), 239–272. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2013.07.004>
- Habermas, T., & Silveira, C. (2008). The development of global coherence in life narratives across adolescence: Temporal, causal, and thematic Aspects. *Developmental Psychology*, 44, 707–721. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.3.707>

- Halldorsdottir, T., Thorisdottir, I. E., Meyers, C. C. A., Asgeirsdottir, B. B., Kristjansson, A. L., Valdimarsdottir, H. B., Allegrante, J. P., & Sigfusdottir, I. D. (2021). Adolescent well-being amid the COVID-19 pandemic: Are girls struggling more than boys? *JCPP Advances*, *1*(2), e12027. <https://doi.org/10.1002/jcv2.12027>
- Hawrilenko, M., Kroshus, E., Tandon, P., & Christakis, D. (2021). The Association Between School Closures and Child Mental Health During COVID-19. *JAMA Network Open*, *4*(9), e2124092. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2021.24092>
- Hayne, H., & Jack, F. (2011). Childhood amnesia. *WIREs Cognitive Science*, *2*(2), 136–145. <https://doi.org/10.1002/wcs.107>
- Hen, M., Shenaar-Golan, V., & Yatzker, U. (2022). Children and Adolescents' Mental Health Following COVID-19: The Possible Role of Difficulty in Emotional Regulation. *Frontiers in Psychiatry*, *13*, 865435. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.865435>
- Holland, A. C., & Kensinger, E. A. (2010). Emotion and autobiographical memory. *Physics of Life Reviews*, *7*(1), 88–131. <https://doi.org/10.1016/j.plrev.2010.01.006>
- Hussong, A. M., Midgette, A. J., Thomas, T. E., Coffman, J. L., & Cho, S. (2021). Coping and Mental Health in Early Adolescence during COVID-19. *Research on Child and Adolescent Psychopathology*, *49*(9), 1113–1123. <https://doi.org/10.1007/s10802-021-00821-0>
- Idoiaga, N., Berasategi, N., Eiguren, A., & Picaza, M. (2020). Exploring Children's Social and Emotional Representations of the COVID-19 Pandemic. *Frontiers in Psychology*, *11*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.01952>
- Jáuregui, A., Argumedo, G., Medina, C., Bonvecchio-Arenas, A., Romero-Martínez, M., & Okely, A. D. (2021). Factors associated with changes in movement behaviors in toddlers and preschoolers during the COVID-19 pandemic: A national cross-sectional study in Mexico. *Preventive Medicine Reports*, *24*, 101552. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2021.101552>
- Johnson, M. K., Crosnoe, R., & Elder, G. H. (2011). Insights on Adolescence from A Life Course Perspective. *Journal of research on adolescence : the official journal of the Society for Research on Adolescence*, *21*(1), 273–280. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00728.x>
- Jusienė, R., Breidokienė, R., Sabaliauskas, S., Mieziene, B., & Emeljanovas, A. (2022). The Predictors of Psychological Well-Being in Lithuanian Adolescents after the Second Prolonged Lockdown Due to COVID-19 Pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(6), 3360.

- <https://doi.org/10.3390/ijerph19063360>
- Kensinger, E. A. (2009). Remembering the Details: Effects of Emotion. *Emotion review*, 1(2), 99–113. <https://doi.org/10.1177/1754073908100432>
- Kingo, O. S., Berntsen, D., & Krøjgaard, P. (2013). Adults' earliest memories as a function of age, gender, and education in a large stratified sample. *Psychology and Aging*, 28(3), 646–653. <https://doi.org/10.1037/a0031356>
- Koch, M. K., & Wang, Q. (2022). *Autobiographical Memory in Adolescence*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32132-5_827-1
- Laible, D., Murphy, T., & Augustine, M. (2013). Predicting the Quality of Mother-Child Reminiscing Surrounding Negative Emotional Events at 42 and 48 Months Old. *Journal of cognition and development : official journal of the Cognitive Development Society*, 14, 270–291. <https://doi.org/10.1080/15248372.2011.645972>
- Larsen, B., & Luna, B. (2018). Adolescence as a neurobiological critical period for the development of higher-order cognition. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 94, 179–195. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2018.09.005>
- López-Gil, J. F., Tremblay, M. S., & Brazo-Sayavera, J. (2021). Changes in Healthy Behaviors and Meeting 24-h Movement Guidelines in Spanish and Brazilian Preschoolers, Children and Adolescents during the COVID-19 Lockdown. *Children*, 8(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/children8020083>
- Magson, N. R., Freeman, J. Y. A., Rapee, R. M., Richardson, C. E., Oar, E. L., & Fardouly, J. (2021). Risk and Protective Factors for Prospective Changes in Adolescent Mental Health during the COVID-19 Pandemic. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(1), 44–57. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01332-9>
- Markowitsch, H. J., & Welzer, H. (2009). Autobiographical memory: A continuum in transformation. *The Development of Autobiographical Memory*. Psychology Press.
- Medrano, M., Cadenas-Sanchez, C., Oses, M., Arenaza, L., Amasene, M., & Labayen, I. (2021). Changes in lifestyle behaviours during the COVID-19 confinement in Spanish children: A longitudinal analysis from the MUGI project. *Pediatric Obesity*, 16(4), e12731. <https://doi.org/10.1111/ijpo.12731>
- Mendolia, S., Suziedelyte, A., & Zhu, A. (2022). Have girls been left behind during the COVID-19 pandemic? Gender differences in pandemic effects on children's mental wellbeing. *Economics Letters*, 214, 110458. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2022.110458>
- Menendez, D., Klapper, R. E., Golden, M. Z., Mandel, A. R., Nicholas, K. A., Schapfel, M.

- H., Silsby, O. O., Sowers, K. A., Sumanthiran, D., Welch, V. E., & Rosengren, K. S. (2021). “When will it be over?” U.S. children’s questions and parents’ responses about the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, *16*(8), e0256692.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256692>
- Molnár, G., & Hermann, Z. (2023). Short- and long-term effects of COVID-related kindergarten and school closures on first- to eighth-grade students’ school readiness skills and mathematics, reading and science learning. *Learning and Instruction*, *83*, 101706. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2022.101706>
- Murphy, L., & Bush, K. R. (2024). A systematic review of adolescents’ relationships with siblings, peers, and romantic partners during the COVID-19 lockdown. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05842-8>
- Nelson, E. E., Jarcho, J. M., & Guyer, A. E. (2016). Social re-orientation and brain development: An expanded and updated view. *Developmental Cognitive Neuroscience*, *17*, 118–127. <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2015.12.008>
- Nook, E. C., Stavish, C. M., Sasse, S. F., Lambert, H. K., Mair, P., McLaughlin, K. A., & Somerville, L. H. (2020). Charting the development of emotion comprehension and abstraction from childhood to adulthood using observer-rated and linguistic measures. *Emotion*, *20*(5), 773–792. <https://doi.org/10.1037/emo0000609>
- Ohlbrecht, H., & Jellen, J. (2021). Unequal tensions: The effects of the coronavirus pandemic in light of subjective health and social inequality dimensions in Germany. *European Societies*, *23*(sup1), S905–S922. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1852440>
- Olev, A., & Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic Journal of Modern Computing*, *10*(3).
<https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>
- Orben, A., Tomova, L., & Blakemore, S.-J. (2020). The effects of social deprivation on adolescent development and mental health. *The Lancet. Child & Adolescent Health*, *4*(8), 634–640. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30186-3](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30186-3)
- Patalay, P., & Fitzsimons, E. (2018). Development and predictors of mental ill-health and wellbeing from childhood to adolescence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *53*(12), 1311–1323. <https://doi.org/10.1007/s00127-018-1604-0>
- Peterson, C. (2002). Children’s long-term memory for autobiographical events. *Developmental Review*, *22*, 370–402. [https://doi.org/10.1016/S0273-2297\(02\)00007-2](https://doi.org/10.1016/S0273-2297(02)00007-2)
- Peterson, C. (2021). What is your earliest memory? It depends. *Memory*, *29*(6), 811–822.
<https://doi.org/10.1080/09658211.2021.1918174>

- Peterson, C., Grant, V. V., & Boland, L. D. (2005). Childhood amnesia in children and adolescents: Their earliest memories. *Memory (Hove, England)*, *13*(6), 622–637. <https://doi.org/10.1080/09658210444000278>
- Peterson, C., Sales, J., Rees, M., & Fivush, R. (2007). Parent–child talk and children’s memory for stressful events. *Applied Cognitive Psychology*, *21*, 1057–1075. <https://doi.org/10.1002/acp.1314>
- Peterson, T., Kaasa, S. O., & Loftus, E. F. (2009). Me Too!: Social modelling influences on early autobiographical memories. *Applied Cognitive Psychology*, *23*(2), 267–277. <https://doi.org/10.1002/acp.1455>
- Philippe, K., Chabanet, C., Issanchou, S., & Monnery-Patris, S. (2021). Child eating behaviors, parental feeding practices and food shopping motivations during the COVID-19 lockdown in France: (How) did they change? *Appetite*, *161*, 105132. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2021.105132>
- Pietrobelli, A., Pecoraro, L., Ferruzzi, A., Heo, M., Faith, M., Zoller, T., Antoniazzi, F., Piacentini, G., Fearnbach, S. N., & Heymsfield, S. B. (2020). Effects of COVID-19 Lockdown on Lifestyle Behaviors in Children with Obesity Living in Verona, Italy: A Longitudinal Study. *Obesity*, *28*(8), 1382–1385. <https://doi.org/10.1002/oby.22861>
- Pohárnok, M., & Láng, A. (2021). Gender Differences in Mother-Child Conversations About Shame and Pride in a Hungarian Sample. *Europe’s Journal of Psychology*, *17*(2), 58. <https://doi.org/10.5964/ejop.2859>
- Reese, E. (2002). A Model of the Origins of Autobiographical Memory. *Progress in infancy Research*. Psychology Press.
- Rozin, P., & Royzman, E. B. (2001). Negativity Bias, Negativity Dominance, and Contagion. *Personality and Social Psychology Review*, *5*(4), 296–320. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0504_2
- Rothe, J., Buse, J., Uhlmann, A., Bluschke, A., & Roessner, V. (2021). Changes in emotions and worries during the Covid-19 pandemic: An online-survey with children and adults with and without mental health conditions. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, *15*(1). <https://doi.org/10.1186/s13034-021-00363-9>
- Rubilar, J. V., Richaud, M. C., Lemos, V. N., & Balabanian, C. (2022). Parenting and Children’s Behavior During the COVID 19 Pandemic: Mother’s Perspective. *Frontiers in Psychology*, *13*, 801614. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.801614>
- Rääbis, A., Hennoste, T., Rumm, A., & Laanesoo, K. (2019). *They are so stupid, so stupid*. Emotional affect in Estonian school-related complaints. *Journal of Pragmatics*, *153*,

- 20–33. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.02.016>
- Sales, J., Fivush, R., & Peterson, C. (2003). Parental Reminiscing About Positive and Negative Events. *Journal of Cognition and Development - J COGN DEV*, 4, 185–209. https://doi.org/10.1207/S15327647JCD0402_03
- Sevilla, A., & Smith, S. (2020). Baby steps: The gender division of childcare during the COVID-19 pandemic. *Oxford Review of Economic Policy*, 36(Supplement_1), S169–S186. <https://doi.org/10.1093/oxrep/graa027>
- Shahrbabaki, P. M., Dehghan, M., Maazallahi, M., & Asadi, N. (2022). Fear and anxiety in girls aged 7 to 11 years old and related factors during the coronavirus pandemic. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 27(1), 259–268. <https://doi.org/10.1177/13591045211013873>
- Stoecklin, D., Gervais, C., Kutsar, D., & Heite, C. (2021). Lockdown and Children’s Well-Being: Experiences of Children in Switzerland, Canada and Estonia. *Childhood Vulnerability Journal*, 3(1), 41–59. <https://doi.org/10.1007/s41255-021-00015-2>
- Zorec, M. B., & Peček, M. (2022). Preschoolers’ Perceptions of the COVID-19 Epidemic: An Interview Study with Children in Slovenia. J. Pattnaik & M. Renck Jalongo (Toim), *The Impact of COVID-19 on Early Childhood Education and Care: International Perspectives, Challenges, and Responses* (1k 105–125). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-96977-6_6
- Tulving, E. (2002). Episodic Memory: From Mind to Brain. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 1–25. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135114>
- Tõugu, P., Tulviste, T., & Schröder, L. (2023). Making sense of the pandemic: Parent-child conversations in two cultural contexts. *PLOS ONE*, 18(1), e0280781. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0280781>
- Vainik, E., & Brzozowska, D. (2019). The use of positively valued adjectives and adverbs in Polish and Estonian casual conversations. *Journal of Pragmatics*, 153, 103–115. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.02.001>
- Vranić, A., Jelić, M., & Tonković, M. (2018). Functions of Autobiographical Memory in Younger and Older Adults. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.00219>
- Waite, P., Pearcey, S., Shum, A., Raw, J. A. L., Patalay, P., & Creswell, C. (2021). How did the mental health symptoms of children and adolescents change over early lockdown during the COVID-19 pandemic in the UK? *JCPP Advances*, 1(1), e12009. <https://doi.org/10.1111/jcv2.12009>

- Wessel, I., Schweig, T., & Huntjens, R. J. C. (2019). Manipulating the reported age in earliest memories. *Memory*, 27(1), 6–18. <https://doi.org/10.1080/09658211.2017.1396345>
- Wright, N., Hill, J., Sharp, H., Refberg-Brown, M., Crook, D., Kehl, S., & Pickles, A. (2024). COVID-19 pandemic impact on adolescent mental health: A reassessment accounting for development. *European Child & Adolescent Psychiatry*.
<https://doi.org/10.1007/s00787-023-02337-y>
- Ünlütürk, B., & Velioğlu, İ. (2022). Examining children's questions and parents' responses about COVID-19 pandemic in Turkey. *Current Psychology*.
<https://doi.org/10.1007/s12144-022-03331-4>

Lisa**Kodeerimisnäited neljast erinevast transkriptsioonist**

Näide 1: negatiivse valentsiga küsitud emotsioonisõna suhete kontekstis.

Andmekoguja: Ja kuidas sulle see muutus tundus?

Laps: Noh, see oli kindlasti **kurb**, et ei saanud enam suhelda inimestel, kellega me kunagi suhtlesime.

Näide 2: positiivse valentsiga spontaanne hinnangusõna kooli kontekstis.

Andmekoguja: Aga, kuidas see distantsõpe muutis sinu elu?

Laps: Ta eriti ei muutnudki, mul mulle **meeldis** distantsõppe.

Näide 3: positiivse valentsi ja ühiskondlike muutuste kontekstiga seotud vastus koroonaja häid külgi kaardistavale küsimusele.

Andmekoguja: Mis sinu arvates oli või on koroonapandeemia puhul hea?

Laps: **Võib-olla ei tekkinud nii palju festivale, siis see võis mingil määral kindlasti reostab. Siis need jäeti ära. Autoga sõideti vähem, kuna inimesed olid rohkem kodus.**

Näide 4: negatiivse valentsi ja vaba aja kontekstiga seotud vastus koroonaja halbu külgi kaardistavale küsimusele.

Andmekoguja: Mis sinu arvates oli koroonaja puhul halb?

Laps: **Et ei saanud mänguväljakutesse mõndadele minna.**

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Johanna Uuemäe,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Laste koroonapandeemia mälestuste emotsionaalne sisu“,

mille juhendajad on Pirko Tõugu ja Tiia Tulviste,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Johanna Uuemäe

13.05.2024